
Ն Ո Ր Ե Վ Ն Ո Ր Ա Պ Ո Ւ Յ Ն
Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

ԱՐԱՄՅԱՆ ՀԵՐՄԻՆԵ
(ՀՊՄՀ)

ՀՅՈՒՄԻՄԱՏԼԱՆՏՅԱՆ ԴԱՇԻՆՔԻՆ ԱՆԴԱՄԱԿՑԵԼՈՒՆ
ՈՒՂՂՎԱԾ ԹՈՒՐԹ-ԱՄԵՐԻԿԱՆ ԲԱՆԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
1948-1952 ԹԹ.

Թուրք-ամերիկյան նորագույն շրջանի համագործակցության կարևորագույն ձեռքբերումներից մեկը Թուրքիայի անդամակցությունն էր ԱՄՆ-ի նախաձեռնությամբ ստեղծված Հյուսիսատլանտյան դաշինքին:

Թուրքիան երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո ներքաշվում է աշխարհի երկու գերզոր տերությունների՝ ԱՄՆ-ի և ԽՍՀՄ-ի միջև սանձազերծված «սառը պատերազմի» մեջ: Իրական վտանգ զգալով ԽՍՀՄ-ից՝ Անկարան պատերազմից անմիջապես հետո որդեգրում է ԱՄՆ-ին սիրաշահելու քաղաքականություն, իսկ Վաշինգտոնը հաշվի առնելով Թուրքիայի աշխարհքաղաքական նշանակությունը ստանձնում է վերջինիս հովանավորությունը: Այսպես, պատերազմի ավարտից ընդամենը մեկ տարի հետո Վաշինգտոնի կողմից միտում է նկատվում Թուրքիային ընդգրկելու իր տարածաշրջանային ծրագրերում¹: Այս հանգամանքը հնարավորություն է տալիս Անկարային հակադարձելու Մոսկվայի հողային պահանջներին ու թեև 1947թ.-ին արդեն իսկ ակնհայտ էր Վաշինգտոնի աջակցությունը, Թուրքիան շարունակում էր վտանգ զգալ ԽՍՀՄ-ից՝ ձգտելով ռազմական դաշինքի ԱՄՆ-ի հետ:

Միացյալ Նահանգների կողմից Հյուսիսատլանտյան ռազմական դաշինք ստեղծելու նախաձեռնությունը ոգևորությամբ է ընդունվում

¹ Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I (1919- 1980), İstanbul, 2001, s. 525.

թուրքական կառավարող վերնախավում: Մյուս կողմից պարզ էր, որ հեռու լինելով Ատլանայան տարածաշրջանից՝ Թուրքիան չէր կարող միանալ ստեղծվող դաշինքին: Վերջիններս հնարավոր էին համարում թուրք-ամերիկյան ռազմական դաշինքը:

Հյուսիսատլանտյան ռազմական դաշինք ստեղծելու մասին ԱՄՆ-ը բարձրաձայնում է Բոգոտայի պանամերիկյան 9-րդ խորհրդաժողովում (1948 թ. մարտի 30-մայիսի 2-ը): Հայտարարությունից անմիջապես հետո թուրքական դիվանագիտությունը անցնում է ակտիվ գործողությունների: Մայիսի 11-ին, Անկարայի հրահանգով ԱՄՆ-ում Թուրքիայի դեսպան Հ. Բայդուրը հյուրընկալվում է պետքարտուղար Ջ. Մարշալին: Դեսպանն իր կառավարության անհանգստությունն է հայտնում ՆԱՏՕ-ից սպառնացող վտանգի շուրջ՝ պահանջելով անվտանգության երաշխիքներ: Հ. Բայդուրը միաժամանակ կարծիք է հայտնում, որ «... Անկարան հնարավոր է համարում ԱՄՆ-ի հետ դաշինքը, քանի որ Թուրքիայի դեմ խորհրդային ցանկացած ագրեսիա կնշանակի դանդաղ պատերազմ ԱՄՆ-ի դեմ»²:

1948թ. հունիսին Թուրքիայի վարչապետ Հ. Մաքքը իր հերթին հայտարարում է, որ «Թուրքիան դաշնակից է ԱՄՆ-ի դաշնակիցներին»³: Նկատվում էր, որ նոր իրավիճակում Անկարայի արտաքին քաղաքականությունը փնտրում էր մեծ դաշինքին միանալու ուղիներ: Նման հնարավորություն կարող էր տալ միջերկրածովյան երկրների մասնկացությամբ անվտանգության համաձայնագրի կնքումը: 1949 թ. փետրվարին՝ Թուրքիայի արտաքին գործերի նախարար Ն. Սադաքը նման առաջարկ է ներկայացնում Փարիզում՝ արտաքին գործերի նախարարների հանդիպմանը: Ըստ նախագծի՝ համաձայնագրին անդամակցելու էին Թուրքիան, Հունաստանը, Իտալիան, Ֆրանսիան և Մեծ Բրիտանիան⁴:

1949 թ. ապրիլի 4-ին Հյուսիսատլանտյան ռազմական դաշինքի ստեղծման պաշտոնական հայտարարությունից անմիջապես հետո Թուրքիան կառույցին միանալու պատրաստակամություն է հայտնում:

² Athanassopoulou E., Turkey: Anglo-American Security Interests, 1945-1952, London, 1999, p. 99-100.

³ Turk dış politikası..., նշվ. աշխ., էջ 545:

⁴ Նույն տեղում:

Անհանգստացած թուրքական վերնախավը ՆԱՏՕ-ի ստեղծումից մի քանի օր հետո Վաշինգտոն է ուղարկում արտաքին գործերի նախարար Ն. Մադաքին: Ապրիլի 12-ին նա հանդիպում է ԱՄՆ-ի պետքարտուղար Դ. Աչեսոնին և հայտնում, որ թուրքական կառավարությունը գիտակցում է, թե ինչու է խաղաղ ժամանակ ԱՄՆ-ը գիտում թուրքիային: Անկարան համոզված էր, որ Վաշինգտոնը նպատակ ունի ԽՍՀՄ-ի կողմից հնարավոր պատերազմի դեպքում օգտագործել թուրքիան իբրև հենակետ: «Ինչու՞ թուրքիան պետք է նման վտանգի գնա, եթե ԱՄՆ-ը չի խոստանում պաշտպանել», - հարցնում է Աադաքը⁵: Այսպիսով, Անկարան իր նպատակին հասնելու համար կասկածի տակ է դնում թուրք-ամերիկյան հետագա համագործակցությանը:

Հաշվի առնելով Անկարայի ջանքերը նկատելի է, որ թուրքիան ձգտում էր ռազմական դաշինքի օգտագործելով փաստը, որ միջերկրածովյան երկիր համարվող Իտալիան արդեն իսկ անդամակցել էր ՆԱՏՕ-ին: Դ. Աչեսոնը հավանություն չէր տալիս նաև միջերկրածովյան համագործակցություն կնքելու Անկարայի առաջարկին՝ գտնելով, որ ամերիկյան օգնությամբ Մերձավոր Արևելքի պաշտպանությունն արդեն իսկ իրագործվում է: Ապրիլի 14-ին Վաշինգտոնում ամերիկյան լրագրողների հետ ունեցած հանդիպման ընթացքում Ն. Աադաքը դժգոհություն է հայտնում պետդեպարտամենտի որոշումից՝ նշելով, որ «Հյուսիսատլանտյան պակտը Եվրոպայում խաղաղությունը պահպանելու համար բավարար չէ» և որ այդ դաշինքը «կարիք ունի լրացուցիչ համաձայնագրի, ինչպիսին կարող է լինել միջերկրածովյան համաձայնագիրը»⁶: Միայն ԱՄՆ-ի կողմից երաշխիքներից հետո Ն. Աադաքը վերադառնում է թուրքիա և մայիսի 11-ին հաշվետվություն ներկայացնում Ազգային մեծ ժողովին՝ վստահեցնելով, որ ԽՍՀՄ-ի կողմից ագրեսիայի դեպքում ԱՄՆ-ը միայնակ չի թողնի թուրքիային:

Թուրք-ամերիկյան բանակցությունները շարունակվում են նաև 1950 թ.-ին: Մարտի 26-ին Վաշինգտոնում հանդիպում են թուրքիայի նախագահ Ի. Բնյոնյուն և ԱՄՆ-ի ցամաքային ուժերի հրամանատար Լ.

⁵ Arcaýüreğ C., նշվ. աշխ., էջ 336:

⁶ Гасанлы Дж., СССР-Турция: от нейтралитета к холодной войне (1939-1953), М., 2008, с. 581.

Քոլինսը⁷: Հանդիպմանը քննարկվում է ԽՍՀՄ-ի հետ հնարավոր պատերազմի դեպքում Թուրքիայի նշանակության հարցը: Մարտի 31-ին Անկարա վերադարձած Ի. Ինյունյուն նամակ է ուղարկում նախագահ Տրումենին, որտեղ նշվում էր. «...Աշխարհը ճգնաժամային շրջանում է, ուստի ամերիկյան օգնությունը շնորհակալությամբ կընդունվի Թուրքիայի կողմից»⁸: Ապրիլի 10-ին ամերիկյան կառավարությունը թուրք ղեկավարների հետ հանդիպումները և տարածաշրջանում ստեղծված իրավիճակը գնահատելու համար հրավիրում է խորհրդակցություն: ԱՄՆ-ի կառավարող վերնախավը հանգում է նրան, որ անհրաժեշտ է պահպանել Թուրքիայի հետ համագործակցությունը: Որոշումից երկու օր հետո՝ ապրիլի 12-ին, ԱՄՆ-ի պետքարտուղար Դ. Աչեսոնը հանդիպում է Ն. Մադաքին՝ հայտնելով նրան, որ անհանգստանալու կարիք չկա, և Թուրքիայի տարածքային ամբողջականությունն ու անվտանգությունը Միացյալ Նահանգների համար կարևոր են⁹: Արտաքին գործերի նախարարն Անկարա է վերադառնում վստահությամբ, որ Թուրքիան շուտով անդամակցելու է ՆԱՏՕ-ին:

1950 թ. մայիսի 11-ին Անկարան ՆԱՏՕ-ին անդամակցելու հայտ է ներկայացնում, սակայն մայիսի 14-ին Ազգային ժողովի ընտրություններում հաղթանակ տարած Թուրքիայի դեմոկրատական կուսակցությունը հետ է կանչում որոշումը՝ չհրաժարվելով ՆԱՏՕ-ին անդամակցելու գաղափարից: Արտաքին գործերի նոր նախարար Ֆ. Քյոփրուլուն մայիսի վերջին Մարշալի պլանով օգնություն ստացող պետությունների փարիզյան խորհրդածրոջին նս մեկ անգամ հիշեցնում է. «Քանի դեռ չկա համաձայնագիր, անվտանգության մասին խոսք լինել չի կարող»¹⁰:

Թուրքիայի համար ՆԱՏՕ-ին անդամակցելու իրական հնարավորություն է ստեղծում կորեական պատերազմը: 1950 թ. հունիսի 27-ին, նրբ ԱՄՆ-ի նախաձեռնությամբ ՄԱԿ-ի անվտանգության խորհուրդը որոշում է միջամտել պատերազմին:

⁷ Arcaydirek C., նշվ. աշխ., էջ 356-362:

⁸ Նույն տեղում, էջ 336:

⁹ Նույն տեղում, էջ 337:

¹⁰ Гасанлы Дж., նշվ. աշխ., էջ 598:

Թուրքիան անմիջապես պատրաստակամություն է հայտնում ՄԱԿ-ի գորքերի կազմում մասնակցելու ռազմական գործողություններին: Այդ մասին պաշտոնապես հայտարարվում է հուլիսի 25-ին¹¹, սակայն մեկ օր ատաջ Անկարայում ԱՄՆ-ի դեսպան Ջ. Վադսվորդն արդեն իսկ հեռագրել էր Վաշինգտոն՝ հայտնելով, որ Անկարան պատրաստ է Կորեա ուղարկել 4000-4500 զինվոր¹²: Թուրքական կառավարության որոշումը միանշանակ չի ընդունվում երկրի ներսում. մասնավորապես ընդդիմություն դարձած Ժողովրդահանրապետական կուսակցությունը հուլիսի 26-ին հայտարարում է, որ խախտվել է երկրի սահմանադրությունը, քանի որ պատերազմ հայտարարելու դեպքում անհրաժեշտ էր Ազգային մեծ ժողովի համաձայնությունը¹³: Չնայած դժգոհությանը՝ վարչապետ Ա. Մենդերեսը և իր համախոհները համոզված էին, որ ՆԱՏՕ-ին անդամակցելու բացառիկ հնարավորություն է տրվել, որից անհրաժեշտ է օգտվել: Անդրադառնալով խնդրին՝ թուրք հեղինակ Մ. Ալբայրաքը, բարձր գնահատելով վարչապետի վճռականությունը, նշում է, որ «Թուրքիայի արևմտամետ քաղաքականության հինգ տարիների ընթացքում իրական հնարավորություն էր ստեղծվել ՆԱՏՕ-ին անդամակցելու համար...»¹⁴:

Հուլիսի 30-ին Ա. Մենդերեսը ընդունում է ԱՄՆ-ի դեսպան Ջ. Վադսվորդին և կրկին քննարկում ՆԱՏՕ-ին անդամակցելու Թուրքիայի հնարավորության հարցը:

Մինչ թուրքական զորաջոկատի Կորեա մեկնելը՝ 1950 թ. օգոստոսի 1-ին, Անկարան ես մեկ անգամ պաշտոնապես անդամակցության հայտ է ուղարկում: Աեպտեմբերի 11-ին ԱՄՆ-ի դեսպան Ջ. Վադսվորդը հյուրնկալվում է նախագահ Ջ. Բայարին: Վերջինս հույս է հայտնում, որ ԱՄՆ-ը միայնակ չի թողնի Թուրքիային, սակայն դաշինքի սեպտեմբերի 15-18-ը տեղի ունեցած նյույորքյան համագումարում որոշվում է հետաձգել հարցի քննարկումը: Միայն սեպտեմբերի 20-ին ամերիկյան

¹¹ Merih T., Soğuk savaş ve Türkiye, 1945-1960, Ankara, 2006, s. 143.

¹² Arcayürek C., նշվ. աշխ., էջ 372:

¹³ Türk dış politikası..., նշվ. աշխ., էջ 545:

¹⁴ Albayrak M., Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960), Ankara, 2004, s. 411.

կառավարությունը պետքարտուղար Դ. Աչետնի միջոցով հայանում է թուրք դեսպան Ֆ. Էրքինին, որ հնարավոր է Թուրքիայի մասնակցությունը ՆԱՏՕ-ի շրջանակներում իրականացվող միջերկրածովյան տարածաշրջանի պաշտպանությանը: Մեկ օր հետո թուրքական գորաշոկատը մեկնում է Կոթեա¹⁵:

Վաշինգտոնի դիրքորոշումը կարելի է բացատրել այն հանգամանքով, որ պետդեպարտամենտն իրական էր համարում ԱՄՆ-ի կողմից Չինաստանի դեմ պատերազմի սկսելու հավանականությունը, որի դեպքում կլիներ նաև ԽՍՀՄ-ի միջամտությունը: Ուստի, կարևոր էր Արևմտյան Եվրոպայի անվտանգությունը, որի ապահովման համար պետք է պահպանվեր Հունաստանի, Հարավսլավիայի և Թուրքիայի հետ դաշնակցական հարաբերությունները¹⁶:

1951 թ. փետրվարի 14-ին Ստամբուլ է ժամանում պետդեպարտամենտից Ջ. Մազին, որը շուտով դառնում է Թուրքիայում ԱՄՆ-ի դեսպանը: Վերջինս իր այցելության ընթացքում հանդիպում է նախագահ Ջ. Բայարին: Նախագահը դժգոհում է թուրք-ամերիկյան համագործակցությունից՝ նշելով, որ «եթե Թուրքիայի մուտքը ՆԱՏՕ արգելվի, ապա կվերանայվի Թուրքիայի կողմնորոշումը սառը պատերազմում»¹⁷: Հանդիպումից հետո Ջ. Մազին հեռագրում է պետքարտուղար Դ. Աչետնին, որտեղ նշում էր. «Պատճառ կա կարծելու, որ Թուրքիան անցնելու է չեզոքության քաղաքականության»¹⁸: Նկատելի է դառնում ԱՄՆ-ի Թուրքիայի նկատմամբ դիրքորոշման փոփոխությունը: 1951 թ. մայիսի 11-ին ԱՄՆ-ի Ազգային անվտանգության խորհուրդը հաստատում է, որ Թուրքիան ունի ռազմավարական կարևոր նշանակություն: Մայիսի 15-ին Վաշինգտոնը նամակ է հղում ՆԱՏՕ-ի անդամ պետություններին՝

¹⁵ Ընդհանուր առմամբ, կորեական պատերազմին մասնակցում է 18 հազար թուրք զինվոր: Վերջիններին կորուստները կազմում են 721 սպանված, 2147 վիրավոր, 234 զերի, այդ թվում՝ 175 անհետ կորած: Merih T., նշվ. աշխ., էջ 144:

¹⁶ Athanassopoulou E., նշվ. աշխ., էջ 196-197:

¹⁷ Martin L., Keridis D., *The Future of Turkish Foreign Policy*, Cambridge, 2004, p. 32.

¹⁸ Նույն տեղում:

համաձայնեցրելով Թուրքիայի և Հունաստանի անդամակցության անհրաժեշտությունը:

1951 թ. սեպտեմբերի 16-20-ը ՆԱՏՕ-ի Արտաքին գործերի նախարարների խորհուրդը Օտտավայի խորհրդակցությունից հետո միաձայն երաշխավորում է Թուրքիայի և Հունաստանի անդամակցությունը, իսկ հոկտեմբերի 22-ին ստորագրում համապատասխան արձանագրություն¹⁹:

Թուրքիայի անդամակցության փաստը լուրջ դժգոհություն է առաջացնում ԽՍՀՄ-ում: Մոսկվան նոյեմբերի 3-ին բողոք է հղում՝ նշելով, որ խախտվել է ՆԱՏՕ-ի կանոնադրությունը և «իմպերիալիստական տերություններն օգտագործում են Թուրքիայի տարածքն իրենց ագրեսիվ նպատակների համար»²⁰: Թուրքիայի պատասխանը լինում է նոյեմբերի 12-ին, որտեղ մասնավորապես նշվում էր. «Ագրեսիայի մեջ մեղադրանքը վիրավորում է թուրքական արտաքին քաղաքականության արդարությունը...: Թուրքիան բախվել է մի իրողության, որտեղ վտանգված են մեր երկրի ազգային անվտանգությունը և տարածքային ամբողջականությունը»²¹: 1952 թ. փետրվարի 18-ին Ազգային մեծ ժողովը 404 կողմ և 1 դեմ ձայների քանակով հավանություն է տալիս անդամակցությանը և Թուրքիան պաշտոնապես մտնում է ՆԱՏՕ-ի կազմի մեջ:

Անդամակցությունից անմիջապես հետո Անկարա է ժամանում ՆԱՏՕ-ի գորքերի գլխավոր հրամանատար գեներալ Դ. Էյզենհաուերը: Վերջինս հայտարարում է, որ «ՆԱՏՕ-ում ունեցած Թուրքիայի ռազմավարական նշանակությունը շատ կարևոր է»²²:

Այսպես, Թուրքիան աստիճանաբար դառնում է դաշինքի ամենաակտիվ մասնակիցներից և ՆԱՏՕ-ի կարևորագույն հենակետերից մեկը: Վերջինս առ այսօր, չնայած «սառը պատերազմի» ավարտին, միջազգային հարաբերություններում տեղ գտած նոր վտվտվություններին և Թուրքիայում մերթնդմերթ առաջացող

¹⁹ Turk dış politikası..., նշվ. աշխ., էջ 550:

²⁰ Kibaroglu M., Kibaroglu A., Halman T., Global Security Watch-Turkey: A Reference Handbook, Greenwood, 2009, p. 49.

²¹ Նույն տեղում:

²² Попхверия Б., Внешняя политика Турции после второй мировой войны, М., 1976, с. 66.

հակաամերիկյան տրամադրություններին, շարունակում է պահպանել
կառույցում ունեցած իր դերակատարումը:

HERMINE ADAMYAN
(ASPU)

**THE TURKISH-AMERICAN NEGOTIATIONS
FOR NATO MEMBERSHIP IN 1948-1952**

The author of the article has referred to the 1948-1952 negotiations between USA and Turkey through which Turkey wanted to become a member of NATO. Taking into account the complex relations with the USSR, after World War II, for the security of its region, Turkey has been seeking a military alliance with Washington. It became more evident after the establishment of the NATO military structure. An era of open and secret negotiations began, when Turkey was trying to win the sympathy of USA, seeking support. Finally, new changes in international relations and particularly the war in Korea gave way to Turkey to become a NATO member.